

Az Emberbarát.

B E S Z É D

Tiszt. Worcester Noé hittudor emléke iránti hálaadóul.
Boston, november 12, 1837.

János. 13, 34. Új parancsolatot adok nektek, hogy egymást szeressétek: a mint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást.

Krisztusnak az volt főczélja, hogy a világot újjáteremtse, és az emberi lényekben egy mély, nagy és tartós változást idézzon elő. Ő azért jött, hogy saját szellemét lehelje az emberekbe, hogy őket hit által magával összeköttetésbe és érdekelttségbe hozza, mi által befogadnák az ő isteni erényét, miként a szőlőveszszók a törzsök-ből, a melyen vannak, szívják az éltető erőt, és mint a tagok a főből, melyhez szervileg kapcsolvák.

Krisztusnak különösen az volt a czélja, hogy az embereket az önzés szolgaságától megszabadítsa, és felemelje őket az isteni, önzéssel nélküli szeretetre. Erről kelle hogy követőit megismerjék s hogy az által az ő vallása teljesen külön legyen választva minden korábbi intézményektől. Ő úgy vélekedett, hogy ez, mintegy jelvény a homlokon viselendő, hogy mint világosság sugározzék az ábrázatról; hogy az erkölcsöket kellemmel áraszsza el, s a rokonszeny hangját adná a szónak, és különösen, hogy erélyt adjon az akaratsnak, erélyt a mások javáért tenni és szenvedni. Ime a kereszténység nagyszerű előnyeinek egyike, mely összehasonlithatatlanul nagyszerűbb mint minden titokszerűség, mely nevét viselte. A keresztény vallásról való ismeretünk nem azon munkásság által mérlegelendő, hogy mennyire hatoltunk belé a hittani rendszerek mélységébe, hanem az önzéstelen szeretet természete, kiterjedése, hatályossága és magasztosságának a felfogása által, melyet Krisz-

tus, mint Istenhez való hasonlatosságunkat s mint az emberi természetnek tökéletességét előnkbe szabott.

A keresztény vallásnak ezen önérdek nélküli szeretetét Krisztustól magától kell megtanulni és senki mástól. Az a világra azelőtt is vetett némi fénysugárt egyes kitűnő emberek, próféták, tudósok és törvényhozók által; de annak teljes fénye mégis Bethlehemben keletkezett. A világnak azelőtti egyetemes történelme csak töredékesen jelét mutatja fel annak szeretetnek, mely Krisztusból kisugárzott. De azt a szeretetet nem is tanulhatjuk meg egyedül az ő tanításaiból. Nekünk az ő életével kell megismerkednünk, s különösen keresztjéhez mennünk. A kereszt volt az ő szeretetének trónja. Azon uralkodott és diadalmaskodott. A megfeszített idvezítőnek ábrázatján erősebb kifejezés látszott, mint a milyen a haldokló küzdelemé; az a nyugodt, szelid, győzhetetlen és határtalan szeretet kifejezése volt. Ismétlem, egyedül a kereszt taníthat meg minket a jézusi szeretet erélyére és nagyszerűségére. Ott látjuk annak határtalanságát; mert ő az egész világért halt meg. Ottan tanuljuk meg annak kifogyhatatlan engesztelékenységét, mert meghalt ugyanazon ellenségeiért, a kiknek kezök az ő véréből piroslott. Ott tanuljuk meg annak önfeláldozó erejét, mert ő az élet minden kényelméről lemondott és az emberi nem ügyeért a legkeserűbb fájdalmat is eltűrte. Ottan tanuljuk meg annak szellemi emelkedettségét, mert ő nem azért halt meg, hogy az embereket külső és világi javakkal gazdagítsa, hanem hogy új életet, üdéséget és tisztaságot leheljen a lelkekbe. Ott tanuljuk meg annak messze kiterjedő célját; mert ő azért halt meg, hogy a halhatatlanság boldogító eszméjét megalapítsa. Ott tanuljuk meg annak gyöngédségét és rokonszenvét; mert a világ üdveért való sok gondja közt is szíve tele volt háládatossággal és szeretettel mélyen tisztelt anyja iránt. Egy szóval, ott tanuljuk meg annak isteniségét; mert ő az Isten céljainak való teljes odaadással szenvedett, s mert szíve és akaratja egy volt a mennyei atyjáéval.

Nekünk keresztényeknek az az egyik fő előnyünk, hogy a Jézus Krisztusban a tökéletes szeretetnek kijelentését bírjuk. Ez a nagyszerű eszme úgy tűnik ki az ő életéből és tanításából, mint tiszta és világos valóság. Ezt érteni, annyit mint a keresztény vallás szellemét érteni. Az önzéstelen szeretetnek hasonló erélyét éleszteni bennünk; az a küldetés, melyet a keresztény vallásnak teljesíteni kell a földön.

A Krisztus szeretetének van egy jellege, melyre a keresztény világ hosszas álma után kezd figyelmes lenni, és ez: többet tenni minden dolognál az emberiség átalakítására. Krisztus az egyént szerette. Az ő ideje előtt a jóság legbámultabb alakja a hazafiság volt. Az emberek szerették hazájokat, de semmit sem gondoltak a hazájok határain túl levő embertársaikkal, és nagyon keveset az ugyanazon földön élő egyénnel, mialatt magokat a közérdekeknek szentelték, különösen pedig annak, mit úgy hívtak, hogy az „állam dicsősége“. A törvényhozó, ki arra törekedett, hogy hazáját minden vetélytárson feljül emelje intézményei által; és a harcos, hogy rabigát tegyen ellensége nyakára és honát véres borostyánnal megkoszorozza: ezek voltak az előbbi kornak nagy és innepelt nevei. Krisztus az embert szerette, nem az emberek tömegét; szerette mindeniket és mindnyáját, nem pedig egyes országot vagy osztályt. Az emberi lény saját magáért volt kedves előtte, nem pedig azon darab földért melyen élt, nem a nyelvért, melyet beszélt, s nem is a társadalmi életben elfoglalt rangfokozatért, hanem emberi mivoltáért, szellemi természetéért és azért, hogy az Isten képe van teremtvé. Az emberi állapotot illetőleg, semmi külsőség sem nevelte vagy csökkentette a Jézus rokonszenvét. Ő az emberi lelket tekintette, ezt szerette. Ezen isteni szikrát kívánta ápolni, nem tekintvén arra, hogy hol lakozott és milyen homályban volt. Ő az embert saját magáért szerette és minden embert kizárás és kivétel nélkül. Az ő tanítása nem szoritkozott csak egy bizonyos egyházra vagy ekklezsiára. A hegyen megnyitá száját és beszélt a különböző elemekből álló sokasághoz. Máskor a tó közepéről adta elő példabeszédeit a partra gyült hallgatóinak. Az ő temploma a természet, a szabad ég és föld volt; és igazsága igéje mint a természet napfényének és esőjének jótékony befolyása, áthatott mindenkit. Ő az országutakon és nyilvános helyeken élt és üdvözölte az élet minden köréből és osztályából hozzá gyült sokaságot. De ő nemcsak a sokasággal rokonszenvezett. Neki nem volt szüksége a tömegre, hogy őt lelkesítse. A legegyszerűbb sorsu egyéniség is megnyerte az ő tiszteletét. A kis gyermeket karjaiba vette és megáldotta; meghallotta az útszéléről tőle alamizsnát esdő koldus kiáltását; és a halál küzdelmei közt is vigasztalta az oldala mellett haldokló gonosztevőt. Ebben tündöklött isteni bölcsesége, valamint szeretete Jézusnak: ő felfogta egy emberi lény értékét. Oly igazán felfogta azt, hogy ő, a mint hiszem, megjutalmazva érezte volna

magát tanításaiért, nagyszerű műveiért, minden fáradsága, szenvedése és keserű haláláért egy egyszerű lélek megmentése által. Az ő szeretete az emberi lény iránt felülmulta a szülők egyetlen gyermekök iránti szeretetét. Jézus mindenkiben nagy volt, de semmi-
ben sem nagyobb, mint az emberi lény értékének a felfogásában. Előtte senki sem álmadott arról. A sokat feláldozták a kevésnek. Az emberek tömegét lábbal tapodták. A történelem azon küzdelmek és intézmények elbeszéléséből állott, mely semmit se mutatott oly kiáltólag, mint az emberi nem megvetését.

Jézus a legelső emberbarát volt. Ő egy egészen új, az emberbaráti szeretet korszakát hozta magával; és attól kezdve új szellem lebegett a társadalom megzavart vize felett, s fog lebegni míg rendet és szépséget állít elő a sötétségből és zürzavarból. Azok az emberek, kiket oktatott, és a kikbe mélyen belé oltotta az ő szellemét, jelei és élő tanúi voltak, hogy új ország keletkezett. Ők olyan munkára szentelték magokat, mely azelőtt ismeretlen és egészen eredeti volt, mely azelőtt nem fogamszott meg az emberek gondolataiban. Elhagyták családjaikat, birtokaikat és családokat, s idegen földre mentek; életöket nemcsak veszélynek tették ki, hanem fel is áldozták, hogy amaz igazságot, melyet uroktól örökölték, elterjesszék, az igaz Istent a sötétség gyermekeivel s az idvezitőt a bűnösökkel megismertessék, hogy a jövő élet és halhatatlanság hitét a haldokló keblébe oltsák s új ösztönt adjanak az emberi léleknek. Mi úgy olvassuk az apostolok kiküldését, mintha az a dolgok természetes menete lett volna; s talán soha sem is gondolunk arra, hogy ők a cselekvésnek azelőtt teljesen ismeretlen terére léptek, hogy egy nyom se jelölte ösvényöket, hogy az az eszme, mely őket a világ megtérítésére lelkesítette, azelőtt még a legértelmesebb főben sem villant meg; hogy az a minden emberi lény iránti benső szeretet, mely arra ösztönözte, hogy tengerekre szálljanak, pusztákon az égető nap heve alatt vándoroljanak, éhségtől, fogságtól és haláltól vissza ne rettenjenek — egy egészen új égi világosság volt, szétterjedve a földön, egy új kijelentése az istenségnek az emberi természetben. Akkor egy új hang hallatszott a földön, az ima hangja a világ megújulásáért és boldogságáért. Az egyike volt a legkülönösebb eseményeknek, sőt csodáknak, mely méltóbb a bámulásra, mint a halottak feltámasztása: hogy Judeából, a legelzártabb és kisebb tartományból, mely gyűlölt és szidalmazott minden más nemzetet és irtózott az azokkal

való érintkezéstől, mint büntől; menjenek szét férfiak, hogy hirdessék a testvéri szeretet tanát, hogy minden emberi lényt, bármennyire elesett és megvetett légyen, biztosítsanak az Isten végetlen szeretete felől; hogy lerontsák a nemzetek és osztályok közti válaszfalakat; és hogy véröket úgy ontsák, mint a vizet, az egyetemes szeretet elterjesztésének munkájában. Ily hatalmasan hatott a Jézus szelleme amaz emberek szellemére, kikkel élt. Azon idő óta a világot a barbárok hullámai özönlötték el és a sötétség kora vonult végig rajta. De némi fénysugara emez isteni világosságnak a legsűrűbb sötétségen keresztül is világol reánk. Amaz új ösztön, melyet a keresztény vallás adott, soha sem volt teljesen kiirtva. Mert ama sötét korszak durva faragványa is ábrázolta a keresztjéről lefüggő Jézust; s ámbár a képmást felhasználták a babonáság terjesztésére, de az mégis hathatósabban beszélt az embereknek az emberbaráti szeretetről, mint a halál, melyet érzett és szenvedett minden emberi lényért; és olyan szelidítő és nemesítő erény állott abból elő, melynek még a barbár sem állhatott teljesen ellene. Ami korunkban a Jézus szelleme világosabban mutatja igazi és dicső hatalmát; de azért nekünk is kevés okunk lehet a dicsekvésre. A társadalom fő jellegei még mindig darabosak és önzők. Az emberi lény értéke, mint egy titok, még mindig el van rejtve a nagy többség előtt; és köztünk még a legfelvilágosultabb sem tekintett eme nagy igazság felszine alá. De mégis e pillanatban is van érdekeltség az emberi természet iránt, milyen eddig soha sem mutatkozott, van rokonszenv a szenvedő emberek iránt, szánsalom azon visszaélések és roszak miatt, melyek megrontják a társadalmat, van hit az ember lelki tehetségének tökéletesedésében, van vágy megmutatni mindenkinek egy jobb helyzetre és magasabb erényre való felemelkedés eszközeit. A megvesztegetés közepette, mely eszközzé aljasítja az embert; és a dicsvágy hajhászása közt, mely a hatalom felé törekedésben tapodja el őt: még mindig van az embernek az ember iránt tisztelete, jogainak elismerése, és egy bizonyos vágy emelésére, mely egyfelől legbiztosabb jele a Krisztus szelleme magasabb felfogásának, másfelől pedig az emberi ügyek leendő boldogabb helyzetének legbizonyosabb jóslata. Az emberiesség és igazságszeretet élesebb meg élesebb hangon szólalnak fel: a szenvedők, a rabszolgaságban élők, a tudatlanok, a szegények, a foglyok, az árvák, a hosszasan elhanyagolt tengerészek és a sötétségben tévelygő pogányok mel-

lett. Én nem értem csupán az emberiség számára tett új intézményeket; mert ezek nem a legbiztosabb jelei a haladásnak. A társadalom köz öntudatában és az egyének közérzületében egy szabadelvűbb elismerés nyomait látjuk annak, mivel az ember ember-társának tartozik. A külső megkülönböztetés vakító fénye némileg elhomályosult. A kasztok és rangkórosak előítéletei kezdenek alábbszállani. Az embernek kezd több értéke lenni mint ruhakészletének vagy czimének. Mindinkább érvényre jut az az elv, hogy a kereszténynek emberbarátnak kell lennie; hogy valójában a keresztény vallás lényege a vértanúság szelleme az emberi nem ügye érdekében.

E tárgyat e pillanatban a szomszédságunkban történt esemény juttatta eszembe; mely ugyan kevés figyelmet keltett, de a melyet magamnak való szemrehányás nélkül nem hagyhattam megjegyzés nélkül feledésbe menni. Nehány nappal ezelőtt egy nagy és nemes keblű ember szenderült jobb létre, ki ritka példányképe volt amaz emberbaráti szeretetnek, melylyel Krisztus a világot elárasztotta; s minthogy szerencsés voltam őt közelebbről és bensőbben ismereni, mint valamenynyien itt közöttünk: kötelességemnek érzem az ő páratlan jóságáról bizonyosságot tenni, s felmutatni az ő példáját mintegy kétségbevonhatlan jeléül annak, hogy a keresztény vallás mit képes mivelní az emberi lélekben. Én tiszt. Worcester Nőé urat értem, kit méltán neveztek a „béke apostolának“ s a ki pályafutását a mult héten végezte be Brightonban. Az ő nagy kora — mert szinte 80 éves volt — és a hosszúság és teljes visszavonulás, melyre elgyengülése kényszerítette, valószínűleg az ő nevét ismeretlenné tették némelyek előtt hallgatóim közül. Valóban, szokás a jelenkorban a kitünő emberekről még éltökben elfelejtkezni, ha életök hosszúra nyúlik. A társadalom most olyan, mint egy gyorsan változó szinkép. Új színészek szoritják le a színpadról a régiéket. A dolgok korábbi állandósága szembetűnőleg csökkent. Az a tekintély, mely a koros embert megilleti, sokat hanyatlott. Az ifjak mohón kapkodnak az élet kitüntetései után. Ez a zajos, élénk és forrongó jelen anynyira felemészti az emberek gondolatait, hogy az, a ki lelépett a tevékenység mezejéről, csak oly kevéssé ismeretes a serdülő nemzedék előtt, mintha halott lenne. Nem csoda tehát, ha Worcester hittudort is elfelejtették kortársai. De a jövő helyre fogja hozni a jelenkor hibáit, és a mivelődés előhaladásában a történelem annál nagyobb kegyelettel fogja őrizni

emlékeit azon embereknek, kik korukat megelőzték, és élteket az emberiség üdvös, de elhanyagolt érdekeinek szentelték.

Worcester hittudor fáradozásai által a háborut illetőleg vagy a béke ügyében hires emberré lett, és kiváló igényt tarthatott a közfigyelemre; és ezek nem véletlen körülményeken vagy külső befolyásokon alapultak, hanem egészen az ő személyének szilárd és sajátos irányán. Ő mindazok között, kiket ismertem, jeleskedett a keresztény vallás szellemének széles ismerete és mély átérzése által; a rokonszenv által, melylyel a Krisztus jellemét, mint a tökéletes szeretet nyilvánulását felfogta; továbbá azon tisztelet által, melyet vallásunk szelidebb nemű erényei, az alázatosság, a megbocsátás és önzéstelen szeretet erényei iránt tanusított. Lelkületének e megkülönböztető jellemvonása meglátszott egész életén és magaviseletén. Ez különösen azon fáradozásaiban nyert kifejezést, hogy az „egyetemes béke“ a földön létrejöjjön. Ő mélyen megrendült lelkében, mint senki sem ismerőseim között, ama természetellenes visszásság miatt, mely a ker. vallás és a keresztény államok szelleme közt létezik; s megbotránkozott azon ellenmondáson, mely Krisztusnak a békeségről, könyörületről és megbocsátásról való tanítása és ama harczok között van, melyek szétválasztják és megrontják az egyházat és világot. Minden embernek vannak különös benyomásai, melyek kedélyén uralkodnak és arra hatnak. Egyik ember inkább megütközik valamely rossz tetten, mint a más. Az a kitűnő férfiú, kiről szólok, semmi által sem rázkodott meg annyira és semmiért sem érzett oly mély szívfájdalmat, mint midőn látta, hogy az ember a maga esztelenségében megkoronázza neme gyilkolóját a legnagyobb innepélyességgel; és a mi még rosszabb, hogy a keresztény gyűlöli a keresztényt, s az egyház az egyház ellen harczol; hogy a vélemény és hitágazati különbségek ellenségeskedést idéznek elő azok közt, a kiket Krisztus halála által a legszorosabb testvériségbe fűzött öszsze; és hogy a keresztényi buzgóságot inkább felekezetek alakítására pazarolják, a helyett, hogy Krisztus szellemét terjesztenék és az egyetemes egyház nagyobbadásán s öszszeolvasztásán munkálnának. A legnagyobb rossz, melyre szive és lelke irányult: a háboru, az egyenetlenség, a türelmetlenség és az erőszakoskodás volt, az észszerűség és szeretet helyett. E gondolattól ihletve élete feladatául tűzte ki, hogy a békét e földön terjeszsze. Ez ösztön következtében hozta létre a „béke-társulatokat.“ Ez új

mozgalmat, mindenek előtt ő indította meg; s nem kétlem, hogy az ő neve, mint a „béke barátjáé“ növekedő tisztelettel fog átadatni a jövő kornak, mivel új életerőt adott amaz elveknek, melyek lassanként megszüntetik a háboru iszonyait és végre kioltják a harcolási szellemet.

A jó és nemeskeblü ember élettörténete, a menynyire én azal megismerkedtem, főképpen oktató és lelkesítő. Ő saját erején tanult; önképzett ember volt. Szegény sorsban született, s huszonegy éves koráig szorgalmas földmivelő ember volt, s így nemcsak hogy nem részesülhetett iskolai nevelésben, de még azon előnyöktől is meg volt fosztva, melyek egy boldog család körében élvezhetők. Korai házassága folytán egy nagy család fentartása gondjai nehezültek vállaira. De mégis talált vagyis inkább szakított időt arra, hogy tudományosan kiképezhesse magát a lelkeszi hivatalra, s már harminczegy éves kora előtt lelkeszsze is lett. Először oly szegény ekklézsiába jutott, hogy a jövedelem még családja fentartására sem volt elegendő, s így kénytelen volt egy jószágot haszonbérbe venni, a hol nappal ernyedetlenül dolgozott; este pedig gyakran még más gépies mesterséget is gyakorolt családja javára. Ő készítette a cipőket számokra; ez olyan foglalkozás, melyről Coleridge azt jegyezte meg, hogy a kitünő emberek legnagyobb része inkább foglalkozott ezzel, mint más mesterséggel. Dolgozó műhelye mellett tentát és papirozt tartott, hogy lejegyezhesse azokat az üdvös eszméket, melyeket kigondolt, vagy azon gondolatokat, melyek eszében hirtelen megvillantak egyszerű munkálkodása közben. Én a legnagyobb örömmel emlékezem meg élettörténetének eme részéről. A kézi-munka elleni előítélet, mintha az az ember méltóságával össze nem férhetne, egyike a legészszerütlenebb és legveszélyesebb elveknek, különösen egy szabad államban. Ez mutatja, hogy mily kevésbé fogjuk fel intézményeink szellemét, és hogy mily erősen ragaszkodunk Európa régi arisztokráciájának szűk körü elveihez. Imhol egy ember, magas értelmi miveltséget párosítva a jellem finomságával, mindamellet, hogy szokatlan kemény munka közt növekedett. Ez ország sokat veszített természeti és erkölcsi erejéből, és jóllétében is akadályozva van azon oly általános hajlama által, hogy az ekét odahagyják azon kevésbé férfias foglalkozások végett, melyekről mégis azt vélik, hogy nagyobb méltóságot és kényelmet ígérnek.

Worcester hittudor első műve egy baptista lelkészhez intézett különböző levelekből állott, melyekben már jelét adta amaz iránynak, melyet később követendő vala. Ezen leveleknek a főczélja nem az volt, hogy a keresztségről felmerült vitakérdéseket eldöntsék, vagy pedig a végrehajtás módját megállapítsák, t. i. hogy az bemerítés vagy ráfecskendezés által történjék-e, és hogy gyermekeket vagy csak felnőtteket kereszteljenek-e meg. Ő azt akarta kimutatni, hogy ezek csak mellékes kérdések s az ezekre vonatkozó különféle véleményeknek nem kellene a keresztényeket szétválasztani egymástól; hogy a baptisták ugynevezett „elzárkózott közönsége“ ellenkezik a keresztény vallásnak nemes, tágkörű szabad szellemével, és hogy a keresztény egyesülésnek ezen akadályát el kellene távolítani.

Egy másik műve, mely őt ismeretessé tette s kitünő helyet szerzett számára hittudományunk körében, „a szentháromságról“ írt könyve volt. És a mi méltó a megjegyzésre, e mű megelőzte e tárgy felett folyt amaz élénk vitát, mely néhány évvel később e várost és államot oly nagy izgatottságba hozta. Worcester hittudor figyelmét erre a tárgyra nem idegen benyomások vezérelték, hanem saját tanulmánya folytán jutott arra. Ő a legszigorubb — kalvinusi — felekezetben nőtt fel. Első kételyei a szentháromságot illetőleg azon zavarból és nyugtalanságból eredtek, a melybe e hitczikk az ő kedélyét imádság közben vezette. Három személyt imádni mint egy és ugyanazon Istent, mint egy és ugyanazon lényt: ez neki felette nehéznek sőt lehetetlennek látszott. E szerint elhatározta a szentírást kezdetétől végeig elolvasni s megvizsgálni abból a célból, hogy az Isten és Krisztus felőli hitelveket tisztába hozza. Azok a nézetek, melyekre ily formán eljutott, annyira különböztek előbbi nézeteitől, s némelyek oly feltűnőknek tetszettek, hogy azokat a nyilvánosság elé bocsátotta a következő különös czim alatt: „Bibliai ujdonságok az Atyáról, Fiuról és Szentlélekről“. — Főczélja volt ebben kimutatni, hogy a legfőbb Isten csak egy személy, t. i. az atya; és hogy Jézus Krisztus nem ez a legfőbb isten, hanem a szónak szoros és sajátos értelmében az ő fia. A Krisztus „sajátságos és természetes fiúságáról való“ eme nézet, melyet ő úgy értelmezett, hogy Jézus az atya valódi lényegéből származott, erősen megragadta figyelmét, s éppen oly erős meggyőződéssel ragaszkodott ehez, a menynyire csak özszeegyeztethető volt az saját hibázhatósága felőli mély érzetével. De ez, mint várni le-

hetett oly bölcs és szellemdús embertől, mindinkább-inkább elmosódott elméjéből abban a mértékben, a mint szorosabban megismerkedett mestere jellemének valódi fenségével. Kiadatlan kéziratnak egyikében nézeteinek e pontbeli megváltoztatásáról számot ad, és a nélkül, hogy teljesen szakítana ama hitelvvel, mely azelőtt oly becses volt előtte: arról értesít minket, hogy az már elvesztette fontosságát az ő ítélete szerint. Krisztusnak erkölcsi és szellemi méltósága oly tiszta fényben magaslott ki lelkében, hogy elhomályosította a „természetes fúságról“ való régi nézeteit. Egy helyen így ír: „Nem emlékszem a szentírásban egyetlen helyre sem, a melyben a Krisztus iránti szeretetről, tiszteletről és dicséretéről szó volna bármilyen más okból, mint az ő erkölcsi méltósága iránti tekintetből. Ezt az erkölcsi nagyságot, melylyel Jézus fel volt ruházva, a legmagasztosabbnak mondja; és azon meggyőződést nyilvánítja, hogy a keresztényeknek a „természetes méltóság“ feletti vitatkozásai igen keveset emelték mestereiről iránti tiszteletüket és kevéssé szolgáltak saját előnyökre. Az a kézirat, melyet említettem, a hetvenegyedik éve után készült, s mintegy magyarázatul szolgál jelleméhez. Az mutatja, hogy igazságszeretete erősebb volt azon makacsságnál, melylyel az öregkoru rendszeren a régi nézetekhez ragaszkodik. Mutatja felülemelkedését az elméleten, melyet inkább mint bármilyen egyebet sajátjának képzelte, s a mely nagyon fáradságos tanulmány gyümölcse volt. Mutatja, milyen mélyen érezte, hogy a haladás a törvénye s célja az ő lételének, s mennyire igyekezett is haladni egész az utolsó óráig. A „Bibliai újdonságok“ című műve nagy figyelmet gerjesztett, és sokakat térített az Isten valódi egysége tanára. Az ő nyugodt és megnyerő modora nagy befolyással bírt az előítéletek és részvétlenség lefegyverzésére. Ugy tapasztalta mégis, hogy ősi hitének elhagyása miatt, sok gyanúsításnak és szemrehányásnak volt kitéve; és végre oly fájdalmas benyomást gyakorolt rá az a türelmetlenség, melyet munkája előidézett, hogy egy más rövidebb művet adott ki, a következő címen: „Levelek a háromság vallóihoz“, melyből Krisztus valódi szelleme sugárzott ki, s melyben előadni igyekezett, hogy a legtitokteljesebb és kétesebb tárgyak feletti véleménykülönbségeknek nem kellene a jó barátokat egymástól elválasztani, a keresztényi köteleket feloldani, az egyházakat egymástól elszagogatni s a „béke fejedelmének“ tanítványait ellenséges táborrá változtatni. E művei oly nagy tetszésben részesültek, hogy felszólí-

tották ama jelentéktelen városnak, hol lelkészkedett, elhagyására, s Bostonban egy havi folyóirat kiadásának átvételére, a melynek neve először „Keresztény Tanítvány“ volt, most pedig a „Keresztény Vizsgáló“ czimen ismeretesebb. Ebben az időben — körülbelül huszonöt évvel ezelőtt — láttam őt először. A hosszas és nehéz munka és egy súlyos betegség nyomai meglátszottak egykori athletai alakján; de ábrázatából csupa jóság sugárzott ki, mely egyszerre bizalmat és szeretetet keltett irányában. Több éven át szokott velem értekezni azon mű vezetése felett, melynek kiadója volt. Bámulattal emlékszem vissza az ő nyugodt, csendes és szelid természetére, melylyel megengedte abban a javításokat és kihagyásokat, miket senki sem tűrt volna el oly szívesen. E folyóirat kezdetben inkább tudományos dolgok terjesztésére irányult, de az ő szelleme nem tűrhette az ilyen megszorításokat, és annak egyes lapjait mind inkább-inkább felhasználta a béke és emberbaráti szeretet elveinek elhintésére. Végre ezeket az elveket teljes alakba öntve világ elébe bocsátotta, mely nagyon sokat tett jövő pályájának eldöntésére. Egy röpiratot adott ki ily czimen: „Komoly elmélkedés a hadakozások felett“. Jóllehet névtelenül s minden ajánlás nélkül jelent meg, de azonnal magára vonta a figyelmet. Ez országban roppant sokan olvasták; aztán kiadták Angliában, s mint hallottam, több európai nyelvre is lefordították. A benyomás, melyet ezen műve tett, oly nagy volt, hogy e városban egy új társulatot alapítottak, melyet „Massachusetts-i béke társulatnak“ neveztek. Most is jól emlékszem annak megalakulására ama házban, mely akkor ez ekklézsia papi laka volt; és ha ama napon volt vagy egy boldog ember a földön, az bizonyára ez intézménynek alapítója volt. E társulat adott lételt minden más hasonló irányu társulatoknak hazánkban; s befolyása külföldre is elhatott. Worcester hittudor vette át e társulat havi közlönyének a vezetését, s négy évig ez ügynek szentelte magát lankadatlan hűséggel és buzgalommal. Kétes, ha vajjon élt-e valaha ember, a ki többet tett volna nálánál a háboru kérdését illető helyes nézetek terjesztésére és az egyetemes béke korszakának a siettetésére. Ő működését a legsötétebb időszakban kezdette meg, midőn az egész művelt világ fel volt rázva a háboruk által s fenyegetve katonai zsarnokságtól. De élteben mégis húsz évnél tovább élvezhette az általános békét, s láthatta ez évek sorában a nemzeteket egybefűző kötelékek szaporodását, a kereskedelmi közlekedések gyarapodását, keresztényies érületű fér-

fiak és tudósok közti új öszszeköttetések alakulását a világ különböző részeiben, és a barátságos és jótékony befolyások viszonyosságát a különböző államok közt: mindezen jelenségek elősegíteni látszanak a béke elveit, s oly reményekre jogosítanak, melyekre ezelőtt egy századdal még csak gondolni is esztelenség lett volna.

A háboru eltörlése, mely úgy érdekének e jó ember egész életét szentelte, többé nem úgy tekinthető, mint képzelet játéka, vagy a fellelkesült emberbaráti szeretet álma. A háboru az emberek véleményén alapszik; és a közvélemény mind inkább-inkább megvonja attól a támogatást. A háboru az emberi természet megvetésén sarkallik, ama régi, boldogtalan szokáson, mely úgy tekinti az emberi lények tömegét, mint csupa gépeket, mint állatokat, melyeknek nincs egyéb hasznuk, mint hogy agyon lövessenek s lemészároltassanak egy uralkodó dicsőségeért; e vagy ama családnak a trónon való megmaradásaért, és azon csekélyszerű érdekek- vagy önző versenygésekért, melyek csatára tüzelték az államokat. Fogjuk fel csak jól az emberi lény saját értékét; nevelés által emeljük az emberek tömegét; értsük meg, hogy az ember arra van teremtvé, hogy élvezze elidegenithetlen jogait, mivelje magas tehetségeit s alapítsa meg a maga boldogságát: s ekkor a háboru főoszlopa bizonyosan el fog esni. S nem világos-e már is, hogy e nézetek azon megvetés helyébe kezdenek lépni, a melyben eddig az embert oly sokáig tartották. — A háboru egy másik támaszra talál a szűkkeblü hazafiság előítéleteiben és részrehajlásában. Ámde mihelyt a testvériség magasztos keresztényi elvét igazán felfogjuk, s ha az általános szeretet keresztény szelleme szilárd alapot nyer: akkor a hadviselés is, az emberek eme büszkesége, előttük utálat és átok tárgyai lesznek. Mily lélekemelő szemlélni, hogyan működnek közre az események a keresztény vallás szellemével a béke előmozdításában; hogyan hajolnak meg az elzárkozott nemzetiségek a mindinkább növekedő közlekedés előtt; s miként kezdenek a különböző nemzetek, a kölcsönös látogatás, az eszmék és termékek kicserélése, egymás nyelvének s irodalmának tanulása és az erők egyesítése által az emberiség és vallás ügyében, azon öntudatra eljutni, hogy mi mindnyájan egy nagy családhoz tartozunk. A távoli tartományokat öszszekapcsoló minden vasúti hálózatot úgy tekinthetünk, mint a béke megalapításának eszközlőjét. Mindenik év, mely háboru nélkül mulik el, de a helyett a barátság és érdekek kötelekeit szorosabbra fuzi a

nemzetek között, a béke létesülésének zálogául tekintendő. Ama látnoki hit, melylyel Worcester hittudor az általános háboru közepette is egy boldogabb korszak felé tekintett, s a melyen mint hiu ábrándozáson és hiszékenységen mosolyogtak, már is még az ő legvérmesebb reményeit is felülmuló valósulást nyert az emberi ügyeknek bámulatos előhaladása által.

A háboru tárgyát illetőleg, Worcester hittudor olyan elveket állított fel, melyek némelyek előtt tulságosaknak látszottak. Ő ugyanis ama parancsolatot: „A gonosznak ellene ne álljatok“ betűszerinti értelemben magyarázta, s azt hitte, hogy nemzetek ugy mint egyesek szintugy tökéletes biztonságot találnának mint „az igazságot betöltenék“ ama tételnek szó szerinti megtartása által. Jellemének egyik legszembetűnőbb vonása a szeretet hatalmába, vagy mondhatnám, mindenhatóságába vetett bizalma volt. Ő ugy vélekedett, hogy az ellenség lefegyverzésére a legbiztosabb mód: annak barátjává lenni; hogy az igazi jóakarát bizonyosabb védelem a kardnál, a durva megtámadásnál és a gyémánt falaknál. Ő azt hitte, hogy soha hatalmasabb ember Amerika földét nem tapodta Penn Vilmosnál, a ki fegyvertelenül lépett be a vadonba, és kezét, mely minden földi fegyver használatától vonakodott, a vademberek felé nyujtotta a béke és testvériség jeléül. Valami nagyszerű és magasztos volt ama rendithetetlen bizalomban, melylyel ő az erkölcsi erőnek a természeti erő feletti felsőbbségéről való meggyőződését kifejezte. Hadsergek, szilaj szenvedélyek, hirtelen harag és boszuállás lelke, mit a világ hibásan „becsület“nek nevez: előtte gyenge és alávaló eszközök voltak, a melyek inkább előidézik és siettetik azt a romlást és nyomort, a minek elhárítására kell vala szolgálniok. Sokan ugy fognak vélekedni, hogy ő tévedett; ám ha ugy lenne is, fenséges eszme volt az, mely őt félrevezette.

Hetven éves korában érezte, hogy ő mint béke-predikátor missióját teljesítette, és a társulatnál levő titkári hivataláról, melyet sok éven át nagy előszeretettel és buzgósággal folytatott, lemondott. De ezen nyugalomra való visszavonulása nem volt eredménytelen. Testi gyöngesége anynyira növekedett, hogy házat nem igen hagyhatta el, de azért egész buzgalommal tért vissza korábbi életének kedvencz tanulmányaihoz és két theologiai munkát írt, egyiket az „Elégtételről“, másikat az „Erkölcsi romlottságról“, melyeket e tárgyakról írt könyvek közt a legérdekesebbnek talállok. Ezen iratai, különösen az utóbbi, nem találtak oly nagy népszerű-

ségre, mint a hogy megérdemelték volna, az irmodor gyengesége miatt, melynek oka az ő hiányos nevelésében keresendő és a mely természetesen az évekkel mindinkább növekedett. Én itten az ő irmodorának terjedelmességét s a gondolatok tömörítésére megkívántató képesség hiányát értem. Egyébiránt művei kifejezés tekintetében sem értéktelenek. Egyszerűek és világosak, s nagy mértékben bővölködnek elmés mondatokban és azon vonzó tulajdonsággal bírnak, melyet az eredeti gondolkozás szokott a műnek kölcsönözni. Ő valóban eredeti író volt; nem abban az értelemben, mintha nagy felfedezéseket tett volna, hanem mert saját eszéből irt, s nem könyvekből vagy hagyományokból. A mit ő irt, meglehet, az előtt is létezett, de az ő szűkebbkörű olvasottsága miatt az előtte új volt, s egy új feltalálás üdeségével jött neki. Némelykor nagy gondolatok villantak meg eszében, mintha ihletve lett volna; utolsó könyvének írásakor úgy látszik, mintha valami rendkívüli világosság közlését érezte volna felülről. Életének hetvenötödik éve után megszűnt könyveket írni; de elméje tevékenységéből semmit sem vesztett. Egy nehéz betegség következtében anynyira elgyengült, hogy némelykor alig birt néhány perczig is társalogni; mégis a napok főbb mozgalmaiban oly érdekeltséggel vett részt, mely az ifjkor élénkségétől csak szelidsége és vidám bizalma által különbözött. Midőn hallotta, hogy városaink némelyikében átheista elveket kezdenek terjeszteni, igen elszomorodott; és magát új vizsgálódásokra adta, hogy az Isten lételet és tökélyeit bebizonyítsa, remélvén, hogy munkája által, tévelygő embertársainak javára lehet. E célból, a természetet kezdette tanulmányozni, mint fenséges tanúbizonyságát mindenható alkotójának. Soha sem fogom elfeledni azt a gyönyörérzetet, mely kevés idővel ezelőtt, arczán mutatkozott, a mint beszélt nekem, hogy éppen most olvasta a korálok történetét, ama kis állatokét, melyekből a tengerben sziget képződik. Mily csodálatosan jelentette ki magát az isteni gondviselés — kiáltott fel — ezen kis teremtményekben! — Az utolsó tárgy, melyre figyelmét fordította, a rabszolgaság volt. Szelid lelke sohasem tudott kibékülni azzal a módszerrel, melylyel ezt a rossz intézményt gyakran megtámadják; de e baj nagyságát, mélyen érezte, s több értekezést hagyott hátra mind erről, mind az előbbi tárgyról, melyek, ha nem találtak is alkalmasoknak a kiadásra, mégis bizonyosságot tesznek azon mély és őszinte érdekeltségről, melyet az emberiség ügye iránt tanusított.

Ime ezekben előadám egy derék ember élettörténetének vázlatát, ki úgy élt és halt meg, mint nemének barátja, s mint a kit barátjai szerettek és bámultak. Az ő lényének különösen két vonása gyakorolt rám mély benyomást. Az első az ő jellemének egysége és öszhangzata volt. Benne nem voltak szétváló és viszálykodó elemek. Egész természete egy forró és szeplőtlen szeretetbe olvadt és központosult. Az ő elhivatása az volt, hogy a békét hirdesse, és hirdette is nemcsak meghatározott napokon, hanem teljes életében. A béke szelleme rezgett szava hangjában. Az sugárzott ki tiszteletre méltó ábrázatából. Ő azt oda vitte, a hol legkevésbé található fel, t. i. a vallásos vitatkozásokba, melyek nagy hevességgel dühöngtek körüle, de a melyek sohasem ingerelték őt haragos szóra vagy türelmetlenségre. Minden tőle vett benyomásaim öszhangzatosak. Nem emlékszem egyetlen zavart hangra is az ő szép életében. És ez a tiszta s derült kedélynyugalom nem az érzéketlenség vagy félénk békeszeretet eredménye volt; mert egész életében harczolt az ellen, mit tévelynek gondolt. A világgal sohasem lépett alkuba, de azért éppen oly mélyen, őszintén és állandóan szerette, mintha az tapsokkal és örömrriadással fogadta volna minden nézetét.

A másik mély benyomás, melyet tőle nyertem, az ő lelkének önelégültsége, a külső dolgoktól való függetlensége volt. Sok éven át gyengélkedett és gyakran nagy fájdalmakat állott ki; nagyon szegényes helyzete a legszigorubb gazdálkodásra és munkára kényszerítette; s néha az a hír keringett felőle — ámbár hamisan — hogy az élet fentartására szükséges mindennapi kenyere is hiányzott. Ily súlyos megpróbáltatások és szegényes helyzet daczára is egyike volt a legmegelégteltebb embereknek. Öregkoráról úgy beszélt, mint életének egyik, ha nem a legboldogabb szakáról. Társalgásában az ő mély vallásos érzelme leggyakrabban nyilatkozott a háladat alakjában, mint bármi más módon. Midőn utolsó éveiben meglátogattam, derült ábrázatát szemléltem, vidám hangját hallottam, s láttam azt az ifjui kíváncsiságot, melylyel különféle könyveket olvasott, és tanulmányozta az emberiség nagyszerű érdekeit: ekkor éreztem valójában, hogy a külvilágból mily kevés kívántatik a mi boldogságunkra. Éreztem a nagyságát amaz emberi szellemnek, mely ilyen örömet birt a maga számára saját erején teremteni. De másfelől éreztem az esztelenségét és könnyelműségét is, ama jelenleg divatozó világiasságnak, mely, míg a veszendő kül-

javakat összehalmozza, addig halhatatlan lelkét elhanyagolja. Midőn házát elhagytam és a város felé tértem, így szóltam magamban, mennyivel gazdagabb ez a szegény ember azon dúsgazdagoknál, kik amott laknak, és megszégyeltem magam, hogy én sem vagyok egészen független a világi javaktól. Én mindig boldognak éreztem magam, midőn kötelezettségemet s hálámat kifejezhettem azok iránt, a kiket szívem és lelkem jóltevőinek kellett tartanom; s én Worcester hittudornak tartozom annak kinyilvánításával, hogy a vele való ismerettség engem a Krisztus szellemének s az emberi méltóságnak tisztább felfogására tanított.

Ő már egy jobb létre szenderült, hogy megjutalmazását elvegye. Ő ama tulvilágba, a melynek oly gazdag és becses zálogát hordozá saját szívében, a béke világába költözött. Eltávozott Jézus Krisztushoz, kinek szellemét oly mélyen felfogta és sajátjává tette; elment az Istenhez, kinek egyetemes, hoszszutűrő és mindent átölelő szeretetét anynyira imádta és tisztelte, és erejéhez képest saját életében nyilvánvalóvá is tette. De ő nem távozott el egészen; szívét illetőleg nem; mert bizonyos vagyok abban, hogy egy jobb világ még emelte, s nem oltotta ki az ő szeretetét neme iránt; befolyását illetőleg sem távozott el, mert eszméi fenmaradnak műveiben, s emlékét mint drága kincset, sokan meg fogják őrizni kebelökben. Egy oly szép és nemes szellemnek meg kellene sokszorozódnia azokban, kik előtt ő ismeretes volt. Vajha mindnyájan az ő szelleme által Isten iránt hálásabb és örömteljesebb tiszteletre, embertársaink iránt pedig tisztább, bensőbb és nemesebblelkű szeretetre buzdulnánk!

